

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 123:17
ОНР

ВУКАШИН ПАВЛОВИЋ
Факултет политичких наука
Београд

СЛОБОДА И КОНСТИТУЦИЈА Лок као мислилац слободе*

Сажетак: Џон Лок је своје главно дело из политичке теорије, „*Две расправе о влади*”, објавио годину дана након Славне револуције из 1688 године, мада постоје оправдане претпоставке да га је написао скоро десетак година раније, дакле не као апологију револуције већ као позив за њу, али да због ризика, укључујући и губитак живота, није желео да га објави раније. Значај овог дела за политичку социологију је вишеструк, а овде ће бити указано на неколико најбитнијих Локових идеја, груписаних, пре свега, око критике апсолутизма и теме о успостављању грађанског друштва и заштити својине.

Кључне речи: Џон Лок, политичка теорија, слобода, конституција

Уобичајено је да се главни допринос Џона Лока (John Locke) модерној политичкој теорији везује за његов концепт конституционалне државе и појам лимитиране владе. Но Џон Лок је много више од тога. Он је, пре свега, свестрани мислилац слободе. Идеја слободе, слажу се многи аутори, представља жаришну тачку Локове политичке теорије.¹ Најпре то је идеја природне

* Овај текст представља поглавље из рукописа за књигу ДРЖАВА И ДРУШТВО

¹ Тако на пример Коста Чавошки, у предговору за John Locke, *Две расправе о влади*, Београд, „Младост”, Велика едиција идеја, књига I, стр.31. Чавошки се овде позива на Роберта Голдвина, из чувене Историје политичке филозофије чији је један од едитора Leo Straus. (види текст: Robert Goldwin, John Locke, in:

слободе у универзалном смислу, која у Локовом постулату гласи да су сви људи рођени слободни. „Природна слобода човека значи бити слободан од ма какве више власти на земљи и не бити под вољом или законодавном влашћу човека, већ само признавати природни закон за своје правило”.² Природна слобода људи је њихов главни морални ресурс.³ Затим, он вероватно најјасније до тада у модерној политичкој теорији формулише начело верске слободе, а истовремено и идеју духовне слободе и слободе мисли.” Ниједан човек не треба да крши право другог због његовог погрешног мишљења и неправилног начина богослужења”.⁴ Као што ћемо касније показати, две главне и међусобно повезане теме у другој расправи о влади су идеја политичке слободе и идеја економске слободе изражена у својини.

Џон Лок је своје главно дело из политичке теорије, „*Две расправе о влади*”, објавио годину дана након Славне револуције из 1688 године, мада постоје оправдане претпоставке да га је написао скоро десетак година раније, дакле не као апологију револуције већ као позив за њу, али да због ризика, укључујући и губитак живота, није желео да га објави раније.⁵ Значај овог дела за политичку социологију је вишеструк, а овде ће бити указано на неколико најбитнијих Локових идеја, груписаних, пре свега, око критике апсолутизма и теме о успостављању грађанског друштва и заштити својине.

Критика апсолутне монархије

Лок је први модерни политички мислилац који је заузео јасно и чврсто становиште против апсолутизма, и ту се он у потпу-

History of Political Philosophy, Edited by Leo Strauss and Joseph Cropsey, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1987, p.476).

² Jon Locke, *Dve rasprave o vladi*, knjiga II, str.21

³ J.S.McClelland, *A History of Western Political Thought*, London and New York, Routledge, 2003,(1996) p. 240

⁴ John Locke, *Pismo o toleranciji*, u: *Dve rasprave o vladi*, knjiga II, str.162

⁵ Jeremy Waldron, John Locke, in: *Political Thinkers, From Socrates to the Present*, Edited by David Boucher and Paul Kelly, Oxford,Oxford University Press, 2003, str.182

ности разликује од Хобса. Својим идејама о природним правима и једнакости, конституционалној држави и ограниченој влади, владавини права и религијској толеранцији, индивидуалним правима и грађанској непослушности - он је поставио темеље либералне политичке мисли и модерне, ка демократији оријентисане, политичке теорије.

Најпре, у првој расправи Лок излаже беспштедној критици патријархални облик моћи, модел којим Роберт Филмер жели да докаже да моћ и власт монарха потиче од Богом загарантоване моћи Адама и његових наследника. Али, иза Филмера увек је био Хобс са својим много тврђим аргументима у корист апсолутног суверена.⁶ Исто тако, на другој страни канала Ламанш, француски краљ сунца Луј XIV учинио је да је апсолутна монархија сијала јаче него икад раније, имплицитно позивајући друге европске краљеве да имитирају његов пут.

Лок не доводи само у питање апсолутну моћ и наследно право монарха, већ својом концепцијом политичке моћи прави битан отклон од јудејско-хришћанске претпоставке о природној хијерархији која настаје у патријархалној породици, по пореклу и добу старости (што чини суштину принципа патријарха).⁷ Теорија о божанском пореклу права краљева била је део једног ширег традиционалног концепта религијског заснивања и оправдања политике и државе. У основи тог концепта била је идеја по којој држава има своје место и улогу на овоме свету као божја установа, по угледу на цркву и њену организацију.

Први који је у новом добу поставио политичку теорију на секуларне основе био је Макијавели. Његов пример је следио Хобс, а Лок је у критици Филмероровог дела *Патријарха* (са карактеристичним поднасловом: *одабрана природне власти краљева од неприродне слободе народа*) само довео до краја тај процес. Коначно ослобађање политике од теократије и излазак политичке мисли из оквира теологије било је могуће у Локово време, јер је идеја о божанском праву краљева одиграла своју улогу у ствара-

њу модерних држава и постала сувишна. „Теорија о божанском праву краљева није изгубила своју популарност због тога што је била апсурдна, већ због тога што је њено дело било извршено”⁸. Дакле, идеја божанског права краљева изгубила је свој теоријски значај не само због тога што је била неистинита, већ и због тога што је постала практично непотребна. Прелазни период дуготрајних борби за превласт између цркве и државе, односно папа и краљева, је био завршен. Држава је у том сукобу победила цркву и успоставила своју секуларну независност. То је постигла, између осталог, и уз подизање краља на пиједестал апсолутне и божански утемељене моћи. Држава је победила цркву уз помоћ њене идеје и средства – уз помоћ Бога и теолошког оправдања краљевске власти. Пошто су држава и политика успеле да буду прихваћене као део природног поретка, изгубиле су потребу за теолошким утемељењем и оправдањем. То је, наравно имало повратни, бумеранг ефекат на идејно утемељење моћи монарха. Са енглеском грађанском тзв. Славном револуцијом из 1688 године дефинитивно је престала практична потреба за идејом о божанском праву краљева.

О толеранцији и односу цркве и државе

У *Писму о толеранцији* (1685) Лок је најјасније и најаргументованије изнео аргументе зашто црква мора да буде потпуно одвојена и различита од државе. „Границе су на обе стране утврђене и оне се не могу прелазити. Онај ко меша ове две заједнице, које су по пројекту, сврси, задатку и свему другоме савршено одвојене и бескрајно различите једна од друге, меша небо и земљу заједно – две најдаље и супротне ствари”⁹. Цркву Лок одређује као добровољну заједницу људи који се окупљају да заједно и из сопственог нахођења служе богу зарад спаса своје душе. Нико се не рађа као припадник неке цркве, нити је по природи предод-

⁶ J.S.McClelland, A History of Western Political Thought, London and New York, Routledge, 2003, p. 231

⁷ Jeremy Waldron, isto, str.184

⁸ Figgis, N., The Divine Right of Kings, str.263 (navedeno prema citatu iz predgovora Koste Čavočkog u: John Lock, Dve rasprave o vladi, Beograd, „Mladost”,1978,str. 46)

⁹ John Locke, Pismo o toleranciji, u: Locke, Dve rasprave o vladi, „Mladost” Beograd, 1978, knjiga II, str.147-48

ређен за неку одређену веру, каже Лок. Он такође одриче право владару да одређује и намеће своју веру поданицима. У односу на верску трпељивост Лок заузима радикално толерантно становиште, сматрајући с правом, да су верски ратови који су предходно век и по харали Европом, без икаквог оправдања. Он толеранцију сматра основном карактеристику истинске цркве, а поделу на правоверне и јеретике неоснованом – јер је свако за себе правоверни, а свака је црква ортодоксна за себе; за друге је грешна или јеретичка.¹⁰ Локов спис о толеранцији с правом је задобио статус класичног и непревазиђеног извора на ту тему до наших дана. Његов значај за доба када је писан био је несумњив, јер је имао у виду не само прилике у Енглеској, него и тадашњи шири европски контекст и пан-европску кризу изазвану 150 година дугим религијским ратовима.¹¹ Оно што би самог Лока вероватно највише изненадило је чињеница да неколико векова након њега питање религијске толеранције и толеранције уопште опстаје као једно од горућих питања у многим људским друштвима и политичким заједницама. Крај двадесетог и почетак двадесетпрвог века на трагичан начин показују да је људска природа изузетно сложена и непредвидљива и да се корени религијског фундаментализма и искључивости не могу тако лако ишчупати. Локов спис о толеранцији остаје актуелан и за наше време и за велики део савременог света, а посебно за мултикофесионалне државе и друштва у нашем региону.

По свему судећи, прву расправу о влади Лок је писао након што је завршио већи део друге, тако да користи Филмерову Патријарцху као повод да на једном практичном примеру демонстрира снагу својих идеја из своје главне, друге расправе. Полазни Локов постулат је да се људи рађају слободни, јер су обдарени разумом.¹² Да би отворили пут доктрини божанског права монарха, аутори попут Филмера, су прихватили супротно начело – да људи по природи нису слободни и да су сви осим једнога (монарха) рођени као неслободни, дакле поданици и робови. Из такве не-

тачне и лажне претпоставке, сматра Лок, извучена су два негативна и нетачна закључка: прво, да је свака влада апсолутна монархија, и друго, да је сваки поданик нужно и унапред изложен крајњој беди тираније и угњетавања.¹³ Лок на убедљив начин побија и претпоставке и закључке теорије о божанском пореклу и правима краљевске власти. Истовремено он успутно износи и критику ропства, које, не само у његово време, него још дуго након њега, опстаје као установа у појединим деловима света. Трговина робљем интензивно је започела још у шеснаестом веку и представља велики поробљивачки грех пре свега према становницима Африке, и на том бездушном, суровом и прљавом послу једним значајним делом почива нововековни успон Европе и Америке.

Политичко и грађанско друштво

У односу на главну парадигму политичке социологије, дихотомију цивилно друштво - држава, Лок чини значајан корак напред у односу на Хобса. Наместо Хобсове релације природно стање – држава, Лок уводи релацију природно стање – политичко односно цивилно друштво. Према неким тумачењима Лока, његов појам политичког друштва има два вида, или два стања: грађанско, цивилно друштво и владу, државу. То, међутим, још не значи да је Лок, као што се понекад сматра, први теоријски успоставио јасну поделу на државу и цивилно друштво. Та разлика ће постати први пут до краја јасна тек код Томаса Пејна. Код Лока друштвени уговор успоставља политичко друштво, а тек у другој фази државу (говернмент). Уколико влада падне, остаје политичко или цивилно друштво, а договором (сагласношћу) нова влада се поново успоставља.

Природно стање и друштвени уговор

За разлику од свог претходника Хобса, Локово схватање људске природе и природног стања полази од две повезане прет-

¹⁰ John Locke, Pismo o toleranciji, str. 137, 142 i 146

¹¹ James Tully, An Aproach to Political Philosophy: Locke in Context, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, p. 48

¹² John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga II, str. 39

¹³ John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga I, Beograd, „Mladost”, Velika edicija ideja, 1978, str.138

поставке: да се људи рађају слободни и да су равноправни. Локова теорија постулира да у природном стању, које по њему није дивље, већ је социјално, постоје и делују природна права, па је то *стање савршене слободе и стање савршене једнакости*.¹⁴ То, међутим није стање самовоље, каже Лок. Мада човек у таквом стању има неконтролисану слободу да располаже својом личношћу и поседима, он ипак нема слободу да уништава себе и друге. „Природно стање има природни закон да управља њиме, који обавезује свакога; а ум, који представља тај закон, учи све људе... да пошто су једнаки и независни, нико не треба да наноси зло туђем животу, здрављу, слободи или поседу”.¹⁵

У основи Локове политичке теорије лежи идеја о природним правима која су независна од државе, а да их политичко друштво (држава, пре свега) треба да штити и гарантује. Под природним правима Лок пре свега мисли на право на приватну својину, али и право на живот, слободу и сваку другу имовину.

Лок полази од тога да „сваки човек има својину над својом властитом личношћу; изузев њега на то нико други нема право”.¹⁶ По њему, човек не може уговором или властитом сагласношћу да себе стави под апсолутну арбитрарну власт другог, односно да себе учини нечијим робом. Људи ступају у политичко друштво путем друштвеног уговора којим се сваки члан друштва одриче природне власти и предаје је у руке заједнице „у свим случајевима када може ради заштите да се обрати закону који је она успоставила”.¹⁷ Никакво политичко друштво, по Локу, не може да опстане ако нема власт да би се очувала својина и да би се кажњавали сви прекршаји оних који припадају том друштву. „Ниједан човек у грађанском друштву не може да буде изузет од његових закона”.¹⁸ Дде год је извешан број људи експлицитним или имплицитним друштвеном уговором „уједињен у једно друштво тако да се свако одриче своје извршне власти природног закона и предаје је заједници, једино је тамо *политичко или грађанско*

друштво”.¹⁹ То изводи људе из природног стања у стање државе. Тако људи добијају „ону сигурност и безбедност у грађанском друштву због којих је оно првобитно успостављено и због чега су једино и ступили у њега”,²⁰ „будући да влада нема неки други циљ осим очувања својине”.²¹ „Избегавање стања рата – веома је значајан разлог због којег су људи ушли у друштво и напустили природно стање”.²²

Као што се види из предходног низа ставова, Лок се овде истовремено приближава Хобсу и удаљава од њега. Разлог за стварање политичког или грађанског друштва, односно државе, лежи, као и код Хобса, у повећању сигурности и безбедности људи и избегавању стања рата. Према мишљењу Роберта Годвина *принцип самоочувања (the principle of self-preservation)* је на најдубљем нивоу формирања цивилног друштва. Али, за разлику од Хобса, Локово природно стање није само стање рата, већ и стање идеалне слободе и једнакости. Још је већа разлика у односу на Хобса у погледу на политичко (цивилно) друштво, односно државу. По Локу сви, укључујући и суверена, уговорно ступају у цивилно друштво, па отуда нико, па ни суверен, није изузет од закона и владавине права. Формулишући тај став, Лок је имао у виду Хобсов аргумент да суверен (то јест онај ко доноси и успоставља законе, law-maker and law-enforcer) не може да буде странка у друштвеном уговору.²³ Лок се битно удаљава од Хобса и његове идеје о свемоћном Левијатану, јер, како каже, у политичком или грађанском друштву опстаје друштвена слобода: „Слобода човека у друштву значи не бити под неком другом законодавном влашћу сем под оном која је у држави установљена сагласношћу, нити под господством неке воље или ограничења неког закона сем оног који ће донети законодавац у складу с овлашћењем које му је дато”.²⁴ На основу свега, Лок експлицитно извлачи потпуно су-

¹⁹ Исто, стр.52

²⁰ Исто, стр.55

²¹ Исто, стр.56

²² Исто, стр.20

²³ J.S.McClelland, A History of Western Political Thought, London and New York, Routledge, 2003, p.

²⁴ John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga II, str.21

¹⁴ John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga II, str.13

¹⁵ Исто, стр.12

¹⁶ Исто, стр.24

¹⁷ John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga II, str.51

¹⁸ Исто, стр.56

протан закључак од Хобса у погледу на државу: „Због тога је очигледно да *апсолутна монархија*, коју неки људи сматрају једином владом на свету, одиста *није у складу са грађанским друштвом* и стога уопште не може да буде облик грађанске владе; пошто је *циљ грађанског друштва* да се избегну и исправе непогодности природног стања, које нужно произилазе из чињенице да је сваки човек судија у властитом случају”.²⁵

Конституционална држава и лимитирана влада

Локов концепт конституционалне државе и лимитиране владе поставља питање политичке облигације на сасвим други начин од Хобса. Сагласношћу људи да створе једну заједницу или владу, ствара се, по Локу, *једно политичко тело* у коме *већина* има право да дела и одлучује за остале.²⁶ Тако настаје држава, под којом Лок подразумева *независну заједницу* коју су на латинском означавала речју *civitas*, а на енглеском термином *комонвелт (commonwealth)*, без обзира на конкретни облик владе. *Први и основни позитивни закон* свих држава је *установљење законодавне власти*.²⁷ Након тог конституционалног чина Лок излаже принципе ограничавања законодавне власти. Држећи се његових формулација, та ограничења се свде на следећа четири најважнија:

Прво, законодавна власт *није* нити може да буде апсолутно *арбитрерна* над животима и имовином других људ, већ је *„ограничена на заједничко добро друштва*.

Друго, законодавно тело или врховна власт не може да за себе присвоји власт управљања на основу импровизованих декрета, већ је дужна да дели правду и да решава о правима поданика на основу објављених важећих закона и преко познатих овлашћених судија.

Треће, врховна власт не може да узме неком човеку било који део његове својине без његове сагласности.

²⁵ Исто, стр.53

²⁶ John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga II, str.57

²⁷ Исто, стр.75

Четврто, Законодавно тело не може да пренесе власт доношења закона у неке друге руке.²⁸

Била би велика грешка побркати теорију ограничене владе (limited government) са теоријом слабе владе. Влада остаје влада и онда када је ограничена. Лок је илустровао разлику између ограничене и слабе владе примером генерала који може војнику у рату да нареди да иде у смрт, али не може ни пенија да узме из његовог џепа. То је конституционална, ограничена власт, али никако слаба власт, бар што се војника тиче.²⁹

Дакле, велика грешка Хобса није у његовој премиси, него у закључку. Његова прермса о жељи људи за самоочувањем као првим принципом човекове акције је тачна и њу прихвата и Лок. Али Хобсов закључак о неограниченој моћи Левијатана је у супротности са том премисом, за разлику од Локовог закључка о ограниченој влади заснованој на сагласности онима којима се влада.³⁰

Политичко или цивилно друштво и држава

Политичко или цивилно друштво је инвенција људи. Политичко друштво и влада, по Голдвиновом тумачењу Лока, не могу да егзистирају одвојено; политичко друштво изискује владу. „Политичко друштво без владе не може да ради ништа сем да начини владу”.³¹ Локово разликовање друштва без владе и друштва са

²⁸ John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga II, str. 76-81. Сам Лок на следећи начин резимира ограничења која се постављају законодавној власти сваке државе у свим облицима владе: „Прво, они треба да владају на основу објављених установљених закона, а не да буду недоследни у појединачним случајевима, већ да имају једнако правило за богатог и сиромашног, за миљеника на двору и сељака за плугом. Друго, ови закони такође не треба да буду коначно намењени ни једном ни другом циљу сем добра народа. Треће, они не треба да ударају порезе на својину народа без сагласности народа, коју је дао он сам или су је дали његови представници...Четврто, законодавно тело нити мора нити може да власт доношења закона пренесе на неког другог или да је постави негде другде а не тамо где је то народ учинио”.(стр.81-82)

²⁹ J.S.McClelland, A History of Western Political Thought, p.239-240.

³⁰ Robert Goldwin, op.cit. p.497

³¹ Robert Goldwin, isto, str.500

владом је значајно да би се разумела природа политичке легитимације у његовој теорији. Врховна моћ (the supreme power) самоочувања појединаца и друштва остаје увек у рукама људи. То је моћ које се они не могу одрећи или је заувек дати неком другом. Али људи врше и практикују врховну моћ активно само у друштву без владе; кад постоји влада врховна моћ је у рукама легислативе (законодавног тела), јер су је људи тамо сместили. Дакле, обоје, људи и легислатива (законодавно тело) су врховна моћ, али не обоје у исто време.³²

Указујући на комплексност Локове теорије Гџорџ Сејбин (George Sabine) и Томас Торсон (Thomas Thorson) откривају четири нивоа у његовој концепцији цивилног, односно политичког друштва. Први ниво чине индивидуе са својим правима, нарочито правом својине (тај ниво је најважнији за Локову теорију јер брани индивидуалну слободу против политичке репресије). Други ниво чине људи као чланови заједнице, односно друштва које почива на прећутној сагласности и одлукама већине. Трећи ниво је влада (схваћена у најширем смислу као политичка власт), која је повереник или опуномоћеник (trustee) заједнице, односно друштва. Најзад, унутар владе извршна власт, која је мање важна и са мање ауторитета од легислатуре, односно законодавне власти.³³

Најпрецизнију дефиницију државе Лок даје у *Писму о толеранцији*: „Држава је, по мени, заједница људи конституисана само због постизања, очувања и унапређења њихових сопствених грађанских интереса”.³⁴ И одмах додаје да под грађанским интересима подразумева живот, слободу, здравље и одсуство телесних болова, као и поседовање спољашњих ствари као што су новац, земља, кућа, намештај и слично.³⁵ Према томе, када Лок у другој расправи каже: „Стога велики и главни циљ удруживања људи у државе и њиховог стављања под владу јесте *очување њихове својине*” он не мисли само на имовину у ужем смислу, већ на својину

у њеном ширем и пуном значењу, која укључује и својину над сопственом личношћу и оно што је битно за њу (живот, слобода, здравље, одсуство болова).³⁶

Својина: политичка теорија присвајања

Према неким модерним интерпретацијама, а због тога што својинским правима даје средишно место, читава Локова теорија ограничене и условне владавине је заправо одбрана својине, власништва. Тако Макферсон у књизи *Политичка теорија поседничког индивидуализма* скреће пажњу на она гледишта која на Локову државу гледају као на акционарско друштво чији су акционари власници својине.³⁷ Указујући на неке противуречности код Лока (амбивалентност концепта природног стања, на пример), Макферсон и сам нуди једно особено тумачење Локове мисли као политичке теорије присвајања.

На почетку друге расправе о влади Лок констатује да је само по себи јасно да човек има природно право на посед, и то право претходи постојању грађанског друштва и владавине. Лок оправдава индивидуално присвајање производа земље из два разлога: прво, што људи имају право на очување свога живота, и друго, што при томе користе свој рад и тиме стичу право присвајања. „Што год тада узме из стања које је пружила и у њему оставила природа, он је томе додао свој *рад* и придодео нешто што је његово властито, чиме је то учинио властитом *својином*”.³⁸ При томе Лок поставља извесна ограничења индивидуалном присвајању. Човек може присвојити само толико да осталима преостане дово-

³⁶ Такво шире значење појма својине се уосталом јасно читава из става који претходи: „Због тога је /човек/ вољан да напусти стање које је, ма колико да је слободно, пуно страха и непрестаних опасности; и није без разлога што тежи и што је вољан да ступи у друштво са другима који су већ уједињени или имају намеру да се уједине ради узајамног очувања својих живота, слобода и имања, које називам општим именом *својина*”, (John Locke, *Dve rasprave o vladi*, knjiga II, str. 72).

³⁷ С.В.Мацперсон, *Политичка теорија поседничког индивидуализма*, Загреб, CDD, 1981, str. 167

³⁸ John Locke, *Dve rasprave o vladi*, knjiga II, str. 24

³² Robert Godwin, op.cit. p.501

³³ George Sabine, Thomas Thorson, *A History of Political Theory*, (fourth edition), Orlando, Harcourt Brace Colledge Publishers, 1973, p.495-496

³⁴ John Locke, *Pismo o toleranciji*, u: *Dve rasprave o vladi*, knjiga II, str. 140

³⁵ Исто, стр. 140

љно и једнако добро. Друго ограничење је да човек може присвајати само онолико колико може да се употреби пре него што се поквари. И треће, праведно присвајање показује се ограничено количином коју човек може произвести властитим радом.³⁹

Следећи корак у Локовој политичкој теорији присвајања је успостављање својине над земљом, а не само над њеним плодовима. Будући да сада главни предмет својине нису плодови земље већ земља сама, Лок налази исто оправдање за присвајање: „Земља је у оној мери човекова својина колико је он обрађује, засађује, унапређује, култивише и може да користи њене плодове”.⁴⁰

Кључни моменат у Локовој политичкој теорији присвајања је према Макферсоновом мишљењу везан за прелазак са ограниченог на неограничено право присвајања. Лок, наиме, тврди да ограничења присвајања више не важе од момента проналаска и увођења новца.⁴¹ Новац је вредност која се не квари и која се због тога може неограничено да акумулира. „И тако је дошло до тога да се као новац употребљава нека трајна ствар коју људи могу да сачувају без пропадања”.⁴² Дакле проналазак новца је пружио могућност људима да продуже и увећају своје поседе. „Ову деобу ствари на неједнаке приватне поседе људи су учинили могућним ... једино давањем вредности злату и сребру и прећутним саглашавањем са употребом новца”.⁴³

По Макферсоновом мишљењу политичка теорија присвајања не брани само приватну својину из оних разлога које сам Лок наводи. Ти разлози су већа продуктивност производње (по Локу, земља у приватном посету даје многоструко више од земље у заједничкој својини) и бољи услови за трговину (Лок каже да су крајњи циљ трговине богатство и моћ који се узајамно стварају). Оно што је, по Макферсону, битно то је да Лок на новац не гледа само као на средство размене, него као на капитал.⁴⁴ Тиме Лок „пружа моралну основу за буржујско присвајање. Уклањањем

двају првобитних ограничења која је Лоцке експлицитно признао, читава теорија власништва постаје оправдање природног права не само на неједнако власништво, него и на неограничено индивидуално присвајање”.⁴⁵

Поред указивања на двосмисленост природнога стања, Макферсон указује и на двосмисленост Локовог схватања грађанског друштва. На основи претпостављеног оригиналног уговора Лок „сматра све људе члановима грађанског друштва и ради тога да се њима влада, а само људе са имањем ради тога да они владају. Право да владају (тачније, право да контролирају било коју владу даје се само људима са имањем: њима је дан пресудан глас о презовању, без којег ни једна влада не може опстати”.⁴⁶

У критичком коментару Макферсоновог тумачења Локове мисли као политичке теорије присвајања, Исaiја Берлин најпре прихвата разликовање три ступња у развоју људског друштва: природно стање без новца, природно стање са новцем и пуно политичко стање. Али он не прихвата да је Лок гласноговорник неограниченог капиталистичког присвајања. Берлин указује да у старој Грчкој и у Риму није било никаквих ограничења у погледу стицања богатства, па да ипак та друштва не можемо назвати капиталистичким.⁴⁷

О политичкој моћи, узурпацији и тиранији

Лок разликује неколико облика и врсти моћи. Моћ мужа над женом и децом у породици назива очинском или домаћом моћи (domestic power). Моћ господара над слугама чини економску моћ (economic power). Моћ команданта над војником је војна моћ (military power). Моћ господара над робом је деспотска моћ (despotic power). Политичка моћ има три вида: законодавна (ук-

³⁹ С.В. Macpherson, *Politička teorija posjedničkog individualizma*, str.173-174

⁴⁰ John Locke, *Dve rasprave o vladi*, knjiga II, str.26

⁴¹ John Locke, *Dve rasprave o vladi*, knjiga II, str.28

⁴² Исто, стр.33

⁴³ Исто, стр. 34

⁴⁴ С.В. Macpherson, *Politička teorija posjedničkog individualizma*, str.179

⁴⁵ Исто, стр. 192

⁴⁶ Исто, стр. 216

⁴⁷ Issaiah Berlin, *Locke and Professor Macpherson*, in: *Modern Political Theory from Hobbes to Marx*, Edited by Jack Lively and Andrew Reeve, London and New York, Routledge, 1989, p.73

ључујући и судску), извршна и тзв. федеративна (међународни односи).⁴⁸ Лок објашњава да природа даје очинску власт родитељима; политичку власт даје добровољни споразум људи; а деспотска власт је само последица злочина. „Деспотска власт је апсолутна, арбитарна власт коју један човек има над другим да би му одузео његов живот кад год му је воља”.⁴⁹

Према Локу, узурпација је једна врста домаћег освајања, са том разликом што узурпатор никад не може да има право на својој страни „пошто узурпација постоји само тамо где је један задобио својину на ономе на чему други има право”.⁵⁰ Уколико узурпатор прошири своју власт изван онога што је по праву припадало законитим владарима државе, онда је то тиранија придодата узурпацији. „Као што је узурпација вршење власти на коју други има право, тако је тиранија вршење власти изван права, на шта нико не може да има право”.⁵¹ Након овога Лок развија своју доктрину о законитости отпора сваком незаконитом вршењу власти.

Право на грађанску непослушност и отпор

Једна од важних елемената Локове концепције политичке легитимације односи се на право на грађанску непослушност и отпор. Та концепција не само да искључује слепу обавезу послушности већ подразумева и право грађана на отпор и цивилну непослушност против неправедних закона. Како Лок каже, чак ни сагласност не може неправедни закон да учини праведним. Народ са којим се лоше поступа биће спреман да себи олакша бремене које га тешко притиска. „Ко би могао да сматра да је најбољи мир између моћног и кукавног када јагње без отпора пристаје да насилнички вук раздере његов гркљан?”⁵² Образлажући став да народ у одређеним случајевима може законито да *пружи отпор краљу* или власти Лок каже: „Ко год употребљава *силу без права*, као што то у друштву свако чини када је то незаконито, тај себе ста-

вља у *стање рата* са онима против којих је на тај начин употребљава, а у таквом стању су све раније везе прекинуте, сва друга права престају и свако има *право* да брани себе и да се *супростави нападачу*”.⁵³

Лок сматра да је право народа једнако повређено, а његова слобода изгубљена, било да је учињен робом некога ко припада његовој или страни нацији; и у томе је повреда и једино против овога народ има право одбране. Он је, међутим, свестан да се може поставити питање: Ко ће бити судија о томе да ли владар или законодавно тело раде противно своме овлашћењу? Локов одговор на ово питање је једноставан и одлучан: „Народ ће бити судија”.⁵⁴

⁴⁸ James Tully, An Approach to Political Philosophy: Locke in Context, p.11

⁴⁹ John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga II, str.96

⁵⁰ Исто, стр.108

⁵¹ John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga II, str. 108

⁵² Исто, стр.123

⁵³ John Locke, Dve rasprave o vladi, knjiga II, str.124

⁵⁴ Исто, стр.131